

Nieuwsbrief

speciale editie

Congres RSJ 2012

**Zinvolle
dagbesteding
in justitiële inrichtingen**

Donderdag 29 maart 2012
Hart van Holland Nijkerk

Nieuwsbrief speciale editie

Congres Zinnvolle dagbesteding in justitiële inrichtingen

De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) heeft een congres georganiseerd over het thema 'zinnvolle dagbesteding in justitiële inrichtingen'. Het vond plaats op 29 maart 2012, in congrescentrum Hart van Holland in Nijkerk.

Thema

Justitiabelen in gevangenissen, tbs-klinieken, justitiële jeugdinstellingen en jeugdzorgplus-instellingen verrichten tijdens hun verblijf in principe arbeid, volgen onderwijs of worden behandeld of getraind voor de meest uiteenlopende zaken. Het idee dat hieraan ten grondslag ligt, is dat de dagbesteding in justitiële inrichtingen zinvol is en kan bijdragen aan de resocialisatie van de betrokkenen. Dit maakt het gemakkelijker het gewone leven weer op te pakken, zonder terug te vallen. Uiteindelijk is dat zowel in het belang van de betrokkenen als van de maatschappij. Maar klopt dat idee eigenlijk wel? Wordt dit waar gemaakt? Hoe loopt het in de praktijk? Is er wel genoeg arbeid in de justitiële inrichtingen in ons land? En hoe staat het met het trainings- en scholingsaanbod? Is het gewenst een nieuwe visie te ontwikkelen op de dagbesteding in het gevangeniswezen, de tbs-inrichtingen en de justitiële jeugdinstellingen? Deze vragen stonden centraal tijdens het congres en zijn beantwoord vanuit politiek/beleidsmatig, praktisch en wetenschappelijk perspectief.

Belangstelling

Voor het congres bestond grote belangstelling. Ruim 350 personen hebben deelgenomen. De congresdeelnemers waren afkomstig van diverse ministeries, openbaar ministerie, zittende magistratuur, inspecties, reclasseringsorganisaties, parlement, belangenorganisaties van gedetineerden, behandelinstellingen, onderwijsinstellingen, universiteiten, hogescholen, gemeenten, gevangeniswezen, forensisch psychiatrische centra, justitiële jeugdinstellingen en jeugdzorgplus-instellingen.

Deze nieuwsbrief geeft een overzicht van het congres; de inhoud omvat:

- het programma van het congres
- de openingsspeech van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, zoals uitgesproken door de Directeur-Generaal Jeugd en Sancties.
- korte verslagen van de plenaire lezingen
- korte verslagen van de workshops
- verslag van de plenaire afsluiting door de dagvoorzitter

Programma

09:00

Ontvangst

10:00

Welkomstwoord door de dagvoorzitter

Mr. drs. R.H. (Rembrandt) Zuijderhoudt, gezondheidsrechtelijk adviseur, zelfstandig gevestigd psychiater/psychotherapeut, lid van de sectie tbs van de RSJ.

10:10

Openingspeech door de Staatssecretaris van Veiligheid & Justitie

Mr. F. (Fred) Teeven, Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie.

10:40

Dagbesteding in justitiële jeugdinrichtingen: het belang van het toekomstperspectief

Prof. dr. J.M.A. (Jo) Hermanns, deeltijdhoogleraar Opvoedkunde aan de Universiteit van Amsterdam, bijzonder lector Hogeschool Utrecht, zelfstandig adviseur jeugdbeleid en jeugdzorg bij H&S Consult.

11:25 - 11:45

Pauze

11:45

Vertoning fragment uit de documentaire Bastøy

12:00

Gevangen in Noorwegen

Dr. G.J. (Gerhard) Ploeg, senior adviseur, Ministerie van Justitie, Noorwegen

12:45 - 13:45

Lunch

Programma

13:45 – 14:30

Workshops - eerste ronde

- 1. Modernisering Gevangeniswezen (MGW) en zinvolle dagbesteding**
R.(Rutger) Krabbendam - programmamanager MGW, hoofdkantoor DJI
Mr. M.(Michiel) Rutten - lid sectie Gevangeniswezen RSI
- 2. Cijfers en dilemma's**
Prof.dr. P.(Paul) Nieuwebeerta - Hoogleraar criminologie, Universiteit Leiden
Dr. A.(Arie) van den Hurk - Onderzoekscoördinator, hoofdkantoor DJI
- 3. Penitentiaire arbeid: beleid en praktijk**
T.(Tom) Yntema - vestigingsdirecteur PI Veenhuizen
E.(Eric) Bouwsma - Implementatiemanager Modernisering Penitentiaire Arbeid, hoofdkantoor DJI
- 4. Arbeidsre-integratie voor zeer moeilijk plaatsbaren**
Drs. K.C.(Kick) Nibbering - Re-integratiecoach ActiefTalent
J.(Jan) Luijben - Manager Bedrijfsvoering ActiefTalent
- 5. Exodus en ex-gedetineerden**
F.M.A.(Frank) Stam - manager Exodus Amsterdam
Drs. C.J.C.(Rien) Timmer - directeur Exodus Nederland
Gast: ex-gedetineerde bewoner van een Exodushuis
- 6. Residentiële versus ambulante behandeling**
Drs.P.(Peter) van Beelen - manager behandelingen Palmhuis/DeJutters
Dr. H.P.B.(Henny) Lodewijks - bestuurder j.j.i. LSG-Rentray Lelystad
- 7. Onderwijs in justitiële jeugdinrichtingen**
Dr. E.F.L.(Ed) Smeets - senior onderzoeker, ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
R. (Roân) van Amstel - locatiemanager Het Ginnekencollege (j.j.i. Den Hey-Acker)
- 8. Dagbesteding in een JJI: meer dan 'je tijd uitzitten'; over leren en behandelen in een JJI**
Drs. E.(Egilia) Jetten - inhoudelijk directeur j.j.i. De Hunnerberg
Dr. G.H.P.(Peer) van der Helm - Hoofd onderzoek social work en toegepaste psychologie, Hogeschool Leiden
- 9. Zinvolle dagbesteding in de tbs: over eigenwaarde, motivatie en behandelklimaat**
Drs.J.H.M.(John) Nijhuis - directeur/voorzitter Raad van Bestuur Stichting Oldenkotte

Programma

Drs. M.(Madeleine) van Toorenburg - Tweede-Kamerlid voor het CDA

10. Zinnvolle dagbesteding als voorbereiding op het leven buiten: het spanningsveld tussen de wettelijke opdracht tot resocialisatie en de maatschappelijke onrust over tbs

dr. A.A.G.(Sanne) Verwaaijen - Lid Raad van Bestuur van de Stichting Conrisq Groep
L.T.D.(Lea) Bouwmeester - Tweede-Kamerlid voor de PvdA

14:30 - 14:45

Pauze

14:45 - 15:30

Workshops- tweede ronde

Herhaling van de eerste ronde workshops

15:30

Afsluitende plenaire sessie onder leiding van de dagvoorzitter

16:15

Borrel

17:45

Einde

Plenaire sprekers

Openingspeech van staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, mr. F. Teeven, zoals uitgesproken door mevrouw drs. E.M. ten Hoorn Boer, Directeur-Generaal Jeugd en Sanctietoepassing van het ministerie van Veiligheid en Justitie

Ik ben ontzettend blij om hier vandaag op dit RSJ-congres te zijn, dit keer in het Hart van Holland. De vorige keer, het vorig jaar, was dit in het hart van Amsterdam, en met beide heb ik wel iets. Ik denk dat er nog een andere overeenkomst is tussen beide congressen, en dat is dat de RSJ er elke keer weer in slaagt om een heel actueel en boeiend thema op de agenda te zetten en daar terecht ontzettend veel mensen - het werd net al gezegd en ik zie het ook aan de zaal - en niet de minste of geringste, bij elkaar te krijgen om met elkaar van gedachten te wisselen.

Vorig jaar was dat het adolescentenstrafrecht, dat zoals u de afgelopen dagen heeft kunnen zien, nog volop in debat is. Vandaag is dat 'zinvolle dagbesteding'. Ik denk dat het onderwerp iets minder snel de voorpagina van diverse kranten zal halen dan het adolescentenstrafrecht, maar het is niet een thema dat minder belangrijk is. Het is een thema waar iedereen die in deze zaal zit, zijn/haar handen vol aan heeft, niet zozeer omdat wij zelf een gebrek aan zinvolle dagbesteding hebben, want volgens mij zit hier een zaal vol mensen die permanent en heel actief en zinvol bezig is, elke dag opnieuw, met het mooie werk dat we in deze sector aan het doen zijn. Maar wèl omdat het vinden van een goede en zinvolle dagbesteding voor degenen die aan onze zorg zijn toevertrouwd, een hele lastige zaak is. Er zal vandaag nog veel over gediscussieerd worden, dat werd net al gememoreerd. Van onze kant bestaat er een visie op hoe we dat kunnen doen, maar ik ben me er zeer van bewust dat er velen in de zaal zullen zijn die daar andere beelden over hebben. Het is denk ik heel goed om daarover vandaag met elkaar van gedachten te wisselen. Jammer dat de staatssecretaris er niet kan zijn, hij vindt dat zelf ook heel erg jammer, maar in de Kamer is een belangrijk debat vandaag, ook over een onderwerp dat zijn terrein nauw raakt. Het gaat over gevangenen in buitenlandse gevangnissen en waar een wet voor geregeld moet worden, dus dat heeft voorrang. Dat weten we allemaal, dat is altijd het risico als een bewindsman als spreker wordt uitgenodigd.

Goed dus dat de RSJ voor dit onderwerp heeft gekozen. Justitiabelen een zinvolle dagbesteding bieden, is een actueel thema, dat een belangrijke bijdrage kan leveren aan het terugdringen van de recidive. Het werd net door de dagvoorzitter ook al aangegeven. In ieder geval is dat een leidraad in ons beleid en ik denk dat we ook allerlei aanwijzingen hebben - bewijzen is natuurlijk altijd een groot woord in deze sector - dat het ook klopt. Een belangrijke bijdrage dus aan het terugdringen van de recidive en daarmee ook een van de topprioriteiten van dit kabinet, namelijk Nederland veiliger maken.

Het is goed om hierover van gedachten te wisselen in dit gemêleerde gezelschap van behandelaars en wetenschappers tot collega's uit de justitiële inrichtingen, de reclassering en het OM. Ik heb al tal van bekende gezichten gezien: mensen die bij de inspectie werken, onderwijsaanbieders, politici - ieder vanuit eigen deskundigheid en expertise. Als ik het programma zo bekijk, met veel ruimte voor discussie, gaat het volgens mij een heel boeiend congres worden en komen ook in de workshops al die verschillende invalshoeken naar voren. Dus wat dat betreft, en die opmerking ligt voor de hand, een zinvolle dagbesteding is denk ik voor ons voor vandaag weer absoluut gegarandeerd!

Maar de dagbesteding van de justitiabele, want daar gaat het vandaag over, hoe zit het daarmee? Ik zal mede namens de staatssecretaris de drie sectoren van onze inrichtingen, het gevangeniswezen, de jeugd en de tbs, op dit punt nader met u de revue laten passeren.

Allereerst de grootste sector, het gevangeniswezen, met ruim 12.000 plaatsen en maar liefst 40.000 gedetineerden waar we per jaar mee te maken hebben. Zoals velen van u ongetwijfeld zullen weten, loopt er al enige tijd een grootscheepse operatie in het gevangeniswezen, onder de titel Modernisering Gevangeniswezen. In het kader van die MGW-operatie - onthoudt de afkorting want die zal nog wel een paar keer terugkomen, ook vandaag in de workshops - voeren we momenteel een aantal belangrijke wijzigingen door met als belangrijke leidraad de 'persoonsgerichte aanpak'. Wat houdt dat zoal in?

In de eerste plaats voeren we in alle penitentiaire inrichtingen het persoonsgerichte dag- en avondprogramma in. Ook breiden we de weekendactiviteiten uit. Daar zijn we al volop mee begonnen, en het was denk ik ook een wens die van vele kanten, ook vanuit de RSJ, vaak is geuit en die nu in de praktijk ook vorm begint te krijgen. Die uitbreiding leidt ertoe dat we in het dagprogramma méér ruimte om deel te nemen aan activiteiten die gericht zijn op re-integratie en resocialisatie. Daarbij werken de gedetineerden aan hun toekomst, op belangrijke leefgebieden als werk, inkomen en opleiding, schulden, woning en zorg. Zo gaat het NIBUD, het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting, in de inrichtingen een module 'Omgaan met geld' verzorgen en is daar al op een aantal plekken mee begonnen. En er is méér, stuk voor stuk zaken die de gedetineerde moeten helpen een geslaagde terugkeer in de samenleving te realiseren.

We zetten dus vol in (hoewel dat volgens sommigen niet de grootste nadruk krijgt) op de succesvolle re-integratie van gedetineerden. Maar de gedetineerde heeft uiteraard ook een eigen verantwoordelijkheid, dat is ook een thema dat de komende periode ook in de Kamer nog de nodige aandacht zal krijgen. Eigen verantwoordelijkheid als het gaat om de vraag wat hij van zijn detentieperiode maakt. Die eigen verantwoordelijkheid die

komt straks bijvoorbeeld tot uitdrukking in detentiefasering. Vrijheden en verloven - daarover is het nodige gezegd de afgelopen periode - gaan we niet meer toekennen als een soort 'automatisme'. We gaan deze koppelen aan het gedrag van de gedetineerden. Een gedetineerde die zijn verantwoordelijkheid neemt en gemotiveerd werkt aan zijn of haar terugkeer in de samenleving kan extra vrijheden verdienen en extra mogelijkheden krijgen om zich te ontwikkelen en te ontplooien. Wie zich er in de bajes met een Jantje van Leiden afmaakt of zelfs misdraagt, kan bepaalde vrijheden ook verliezen. In onze ogen is dat een belangrijke bijdrage aan het vergroten van de verantwoordelijkheid en de motivatie van de gedetineerde. Het is ook iets, ik zie het zelf ook bij mijn werkbezoeken, wat vaak voor de medegedetineerde heel erg belangrijk is. Want als je in een groep zit, in onderwijs of werk, waar een deel van de gedetineerden de kantjes ervan afloopt en er een rommeltje van maakt, is het ontzettend lastig voor degenen die wél goed willen en wél gemotiveerd zijn. Dus daar gaan we strakker op sturen.

Daarnaast zijn we ook bezig de mogelijkheden voor arbeid in detentie te verruimen. Een dezer dagen gaat daarover ook een brief naar de Kamer, maar een klein tipje van de sluier kan hier alvast worden opgelicht. De filosofie dat gedetineerden zelf verantwoordelijk zijn voor wat ze van hun detentieperiode maken, trekken we ook door naar arbeid. Ook hier willen we goed gedrag zo veel mogelijk belonen. Een gedetineerde die gemotiveerd is en zich inzet voor zijn re-integratie, krijgt ruimere mogelijkheden om te werken en/of een vakopleiding te volgen. Om de aansluiting met buiten zo goed mogelijk te laten verlopen, gaan we ervoor zorgen dat de arbeid in detentie zoveel mogelijk lijkt op gewoon werk, zoveel mogelijk lijkt op de gewone arbeidsmarkt. Hoe gaan we dat doen? Elke nieuwe gedetineerde komt eerst een tijdje in een basisprogramma. Binnen dat programma krijgt hij eenvoudige arbeid aangeboden. Toont hij een goede werkhouding en doet hij goed z'n best, dan kan hij in aanmerking komen voor 'promotie' naar interessanter, aantrekkelijker werk. Loopt hij daarentegen de kantjes ervan af, of ligt hij voortdurend overhoop met de werkmeester, omdat hij bijvoorbeeld geen orders accepteert, dan kan hij ook 'degraderen'. In dat geval resteert hem veelal simpel assemblagewerk, het aloude 'zakjes plakken', dat zie ik trouwens niet zo veel meer in de werkelijkheid, en wasknijpers maken. En wat je tegenwoordig ook regelmatig ziet, is het vullen van zakjes die in de tuin worden gehangen om daar de vogels mee te voederen. Dat soort eenvoudige werkzaamheden. Daar kan die gedetineerde overigens aan ontkomen, door zich alsnog positief op te stellen en goed door te werken. Dat heeft hij helemaal zelf in de hand.

Voor het personeel is hierbij een belangrijke rol weggelegd. Het is toch wel een behoorlijke verandering, denk ik, in werkwijze en cultuur in het

gevangeniswezen die hiermee gemoeid is. Van een toch meer op beheersing gerichte benadering naar een meer op ontwikkeling gerichte benadering. De inrichtingswerkers, de p.i.w.-ers trekken dagelijks met de gedetineerden op. Zij kunnen als geen ander het gedrag van de gedetineerde beoordelen. Dat vergt van hen een iets andere omgang tussen personeel en gedetineerde. De p.i.w.-er wordt ook veel meer een mentor en moet ook de gedetineerde meer begeleiden in het maken van zijn plan, van wat hij wil gaan doen, en dat is toch iets heel anders dan veel p.i.w.-ers tot nu toe gewend waren. Om die reden hebben we daarin dan ook flink geïnvesteerd en hebben duizenden p.i.w.-ers het programma 'Motiverende bejegening' gevolgd. Ik zeg het even met zoveel nadruk omdat het soms best lijkt alsof dit soort veranderingen heel traag verloopt, maar als je realiseert dat je dan te maken hebt met een organisatie in het gevangeniswezen van ongeveer 14.000 medewerkers, die op een andere manier moeten gaan werken, dan realiseer je je dat het ook flinke slagen zijn die gemaakt moeten worden.

We hebben daar goede verwachtingen van en we zien er ook al het een en ander van terug. Ik wil hier nog benadrukken dat we daarbij ook altijd aandacht zullen blijven houden voor die groep gedetineerden die niet kan veranderen. Bijvoorbeeld vanwege een ernstige stoornis of beperkte verstandelijke capaciteiten. Voor die groep blijft begeleiding nodig. We blijven dus ook investeren in zorg en in doorplaatsing naar gespecialiseerde zorgvoorzieningen, binnen of buiten DJI.

De tweede sector, die in dit kader belangrijk is, is de sector van de jeugd. Hoewel de meest recente cijfers van onderzoek laten zien dat het voorzichtig de goede kant op gaat, blijft de recidive onder ex-j.j.i.-pupillen in onze ogen nog behoorlijk hoog en ook te hoog. Van alle jongeren die in 2007 een justitiële inrichting verlieten, was twee jaar later 53% opnieuw met justitie in aanraking gekomen. In diverse onderzoeken is aangetoond dat schooluitval samenhangt met een grotere kans op recidive. Sowieso is schooluitval een belangrijk signaal - in een eerdere fase al (spijbelen) - dat wijst op het risico van criminaliteit. Die cijfers over schooluitval tonen eens te meer aan hoe belangrijk het is om jongeren in de j.j.i. weer terug in de schoolbanken te krijgen. Zonder opleiding of werk - of op z'n minst uitzicht daarop - is het voor criminele risicojongeren erg lastig om, eenmaal terug in de samenleving, weer in het gareel te komen en te blijven.

Daarom volgen jongeren onderwijs in justitiële jeugdinrichtingen.

Vanmiddag kunt u, als u dat wilt, in een van de workshops de resultaten vernemen van het WODC-onderzoek naar dit onderwijs. Want we laten het, vanwege het belang dat dit heeft, nauwgezet 'monitoren' en evalueren. Wat het onderwijs in de j.j.i.'s vaak lastig maakt, is het feit dat veel jongeren heel kort in de j.j.i. verblijven. Dat betekent dat we de doelen van het

onderwijs in de j.j.i. beter moeten afstemmen met de doelen van de school waar de jongere na het uitzitten van zijn straf of maatregel weer terecht komt. Zodra bekend is dat een jongere naar een j.j.i. moet, is het zaak om de school waar die jongere op dat moment op zit, te committeren aan een doorlopende leerweg. Daarmee vergroten we de kans op succes en het behalen van een diploma.

Een ander probleem dat het onderzoek signaleert, is dat de gegevensuitwisseling - zacht uitgedrukt - nog niet optimaal is: noch tussen de school waar de jongere vandaan komt en de j.j.i., noch tussen de inrichtingen onderling, helaas. Dat moet beter; daar gaan we ook aan werken.

Ook de samenwerking tussen de j.j.i.'s en de betrokken partners uit het onderwijsveld - in den brede - kan beter en minder vrijblijvend. Ook daarmee gaan we aan de slag. Positief is dat er een aantal prima voorbeelden is, gelukkig, van hoe het óók kan: scholen in geslotenheid, die goed samenwerken met de ROC's. Op dit soort 'best practices' gaan we ons richten bij het verbeteren van de samenwerking.

Dan is er nog, heel belangrijk voor deze groep, de toeleiding naar arbeid. Met het oog daarop zoeken we gericht aansluiting bij de 'Werkscholen' die in ontwikkeling zijn en momenteel worden opgezet. Dat zijn scholen voor jongeren van 16 t/m 21 jaar die via praktijkervaring en zorgvuldige begeleiding aan de slag kunnen in een betaalde baan. Daarbij gaat het vaak om banen waarbij vaardigheden die de jongeren zich in de praktijk eigen maken méér tellen dan een diploma. Want wie af en toe wel eens in een j.j.i. rondloopt, ziet daar jongeren die in het gunstigste geval op het laagste niveau van het VMBO zitten. Dat zijn vaak degenen die niet zo graag uit de boekjes leren en daar ook vaak faalangst bij hebben. Jongeren die zich vaak veel beter ontwikkelen als ze de vaardigheden in de praktijk kunnen leren. In sommige branches hebben werkgevers de grootste moeite om geschikte krachten te vinden. Ook jongeren in een j.j.i. kunnen, onder bepaalde voorwaarden, via een werkschool een stage- of leerwerkplek krijgen. Nauwe samenwerking met de werkscholen, via het onderwijs in de j.j.i.'s en het netwerk- en trajectberaad in de nazorgfase, is daarom geboden. Als we er in slagen ze sneller naar een betaalde baan te begeleiden, kunnen we die negatieve spiraal waarin jeugdige delinquenten vaak verkeren, doorbreken.

Dan de derde sector, waar dagbesteding ook een belangrijke rol speelt in de behandeling, namelijk de tbs, of - misschien breder - de forensische zorg. Maar we concentreren het even op de tbs. Elke tbs-gestelde heeft een individueel dagprogramma, waarin - behalve voor behandeling - ook ruimte is voor activiteiten op het gebied van scholing en van arbeid. Dat programma is 'maatwerk', waarbij we zo goed mogelijk rekening houden met de vaardigheden, maar ook met de kwetsbaarheden van de tbs-gestel-

de. En u weet, de meeste tbs-gestelden komen op enig moment weer terug in de samenleving. Al is dat niet altijd zo snel als iedereen wel zou willen of zoals sommigen wel zouden willen; anderen willen hen juist graag zo lang mogelijk uit de samenleving weghouden.

Daarom voorziet het dagprogramma ook in resocialisatieactiviteiten, zoals projecten op het terrein van scholing en arbeid. Als alles goed gaat, kunnen ze na verloop van tijd, uiteraard stapsgewijs, daar is in de tbs-sector denk ik een heel goede werkwijze voor ontwikkeld, ook buiten de muren activiteiten ontplooiën, zoals onderwijs volgen, stage lopen of zelfs aan het werk gaan. Een veilige uitvoering van de tbs blijft daarbij vanzelfsprekend voorop staan. Al deze activiteiten - daar kunt u van op aan - vinden dus plaats met inachtneming van de wettelijke beperkingen en de noodzakelijke veiligheidsvoorzieningen. Dat vergt een nauwe samenwerking met betrokken ketenpartners.

Een extra complicerende factor, vooral bij de tbs, is de reactie van de samenleving. Niet iedereen staat immers te juichen bij de externe activiteiten van tbs-gestelden. Die reactie mag soms wat overdreven lijken, zeker voor degenen die nauw met de groep samenwerken en de groep goed kennen, maar met de bezorgde burgers en de zorg die er bij hen bestaat, hebben we wel degelijk rekening te houden. Dat maakt de resocialisatieactiviteiten er niet altijd gemakkelijker op. Toch moeten ze natuurlijk plaatsvinden - juist in het belang van diezelfde samenleving. Immers, ook voor tbs-gestelden is het hebben van een zinvolle dagbesteding in de vorm van een opleiding of werk een essentiële voorwaarde om straks op een goede en veilige manier te kunnen terugkeren in de maatschappij. Ze leren regelmaat en structuur aan te brengen in hun leven en hun eigen geld te verdienen. Ook biedt het hen de mogelijkheid om contacten te leggen met andere, nieuwe mensen, collega's op het werk, van wie een positieve invloed kan uitgaan, dus het opbouwen van een nieuw netwerk i.p.v. het netwerk uit het verleden, wat er vaak natuurlijk mede bijgedragen heeft aan de zaken die er op crimineel gebied zijn gebeurd. Stuk voor stuk zaken die eraan bijdragen dat ze eenmaal terug in de maatschappij hun leven weer kunnen oppakken en die zorgen voor voldoende weerstand zodat het risico dat ze terugvallen in crimineel gedrag, kleiner wordt.

Dames en heren, ik ga afronden. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben welke zinvolle dagbesteding wij onze justitiabelen bieden en waarom we dat doen, niet zo zeer als doel op zich, hoewel het uiteraard ook deel uitmaakt van een humane detentie, maar vooral ook om te zorgen dat de justitiabelen, na ommekomst van hun straf of maatregel, beter zijn toegerust voor het leven buiten. Een leven dat dan niet meer, of in ieder geval een stuk minder, in het teken staat van criminaliteit. Dat is lastig, we slagen er nog niet op alle fronten even goed in, maar we werken hard aan

verbetering. Ik denk dat de recente, licht dalende recidivecijfers ook hoop geven voor het feit dat we op de goede weg zijn. Die laten zien dat dit soort investeringen inderdaad ook resultaat oplevert.

U gaat vandaag een boeiend programma tegemoet, heb ik gezien. U wordt uitvoerig bijgepraat over de dagbesteding in de justitiële inrichtingen. U neemt een kijkje over de grens, om precies te zijn op het gevangenseiland Bastøy voor de kust van Noorwegen. Ik ben er zelf rondgeleid door dezelfde persoon die vandaag het verhaal daarover zal houden en het is een prachtig voorbeeld van hoe je in een bepaalde fase van detentie, mensen kunt voorbereiden op een zo normaal mogelijk bestaan. Dus heel interessant voor iedereen om te zien en ik denk ook voor wat we verder hebben gezien in Noorwegen, dat het hele interessante aanknopingspunten biedt om verder te gaan op de weg die we ook in Nederland aan het vormgeven zijn. Vanmiddag hebt u dus de keuze uit tal van interessante workshops. Als ik dat allemaal zo zie, vind ik het jammer dat ik maar een deel van het congres kan bijwonen, en helaas geen van de workshops. Graag was ik daar met u in debat gegaan over de dingen die u erg goed vindt in het beleid en de kritische kanttekeningen die u daarbij heeft. Maar er zijn meerdere mensen aanwezig van onze organisatie en de staatssecretaris en ik zullen zich na het congres uitvoerig laten bijpraten over wat er naar voren is gekomen.

Om nog een andere reden is dit een bijzonder congres. Het is het laatste congres dat de RSJ organiseert onder het voorzitterschap van Peter Boorsma. U weet, Peter gaat met pensioen en over drie weken gaan velen van ons officieel afscheid van hem nemen. Maar Peter, ik wil je hier vandaag ten overstaan van dit gezelschap, met tal van partners uit het brede netwerk van de RSJ, met veel nadruk, mede namens de staatssecretaris, heel hartelijk bedanken voor alles wat je de afgelopen vijf jaar voor de RSJ hebt betekend. Ik hoop dat je nog een keer met alle aanwezigen, volop kunt genieten en trots kunt terugkijken op alles wat je hebt neergezet. Ik wens jou en alle aanwezigen een boeiend congres, waar we weer veel uit zullen halen.

Plenaire lezing:

Dagbesteding in justitiële jeugdinstellingen: het belang van het toekomstperspectief door dhr. prof.dr. J.M.A.(Jo) Hermanns

deeltijdhoogleraar Opvoedkunde aan de Universiteit van Amsterdam, bijzonder lector Hogeschool Utrecht, zelfstandig adviseur bij H&S Consult

Het opleggen van jeugddetentie aan jongeren heeft volgens Hermanns drie (hoofd)doelen:

1. genoegdoening/straf
2. risicobeheersing en
3. re-integratie

Al ruim een eeuw wordt geprobeerd om deze drie doelen te combineren. Hermanns stelde de vraag aan de orde of we na honderd jaar niet moeten concluderen dat het eigenlijk onmogelijk is om deze drie doelen te combineren. Dit is volgens Hermanns met name voor Nederland een relevante vraag omdat in ons land relatief veel jongeren tussen de 12 en 18 jaar worden ingesloten. Waarom is het niet mogelijk de drie doelen van straf te combineren? Het antwoord op deze vraag heeft te maken met de volgende drie punten:

1. Het vraagstuk van de sociale orde; het is lastig om een groep onder controle te houden, waardoor vaak sprake is van een overdreven disciplinerende vanuit de instelling. Jongeren leren hiervan zich aan te passen aan de sociale orde in de instelling, maar leren niet hoe ze moeten functioneren buiten dit systeem. Daarom is er vaak slechts sprake van een tijdelijk succes.
2. Deviancy training; het is aldus Hermanns een ironisch gegeven dat de gebruikelijke maatschappelijke interventies bij devianten jongeren met zich meebrengen dat zij van doorsnee leeftijdgenoten worden afgezonderd en in omgevingen met andere devianten jongeren worden samengebracht. Ontwikkelingsonderzoek naar de invloed van leeftijdgenoten doet vermoeden dat gewenste positieve effecten van groepsinterventies in het onderwijs, de geestelijke gezondheidszorg, het jeugdstrafrecht en wijkgerichte programma's kunnen worden tegengewerkt door de invloed van devianten leeftijdgenoten in deze situaties. Met andere woorden: het groepsgewijze aanbod van interventies versterkt probleemgedrag en het is extreem lastig om alsnog een positief effect te bereiken;
3. De beperkte werkzaamheid van evidence-based interventies die tijdens detentie worden aangeboden. Meestal is er een positief effect van maximaal zeven procent. Er bestaan interventies die wel 'helpen' (ongeveer vijftig). Deze interventies hebben met elkaar gemeen dat ze zijn gericht op de dynamische risicofactoren (dus niet op factoren die 'tussen de oren' zitten) en op het participeren in de samenleving/eigen leefom-

geving. De interventies hebben een persoonsgerichte aanpak en zijn vooral effectief bij de zwaardere gevallen.

Hermanns vindt het noodzakelijk om het hele systeem fundamenteeler ter discussie te stellen. Hij bespreekt het 'wraparound care model'. Dit model is erop gericht dat één jongere wordt begeleid door één begeleider met één plan dat bestaat uit verschillende elementen uit het leven van de jongere (bijvoorbeeld sociale omgeving, onderwijs, herstelrecht). Daarbij staat centraal wat de jongere nodig heeft en niet de diagnose die men bij deze jongere heeft gesteld. Een duurzame verandering is alleen mogelijk als de interventie plaatsvindt in de eigen leefomgeving van de jongere en de jongere gedurende langere tijd door die ene begeleider wordt begeleid. Het is belangrijk om hier zo vroeg mogelijk mee te beginnen, dus al aan het begin van de strafrechtketen.

In dit model komt straf niet voor, maar het is een illusie om te denken dat straf helemaal kan worden afgeschaft. De vraag is dan ook of er ook een constructieve inzet van straf mogelijk is. Aldus Hermanns is het hierbij van belang om de straf op te vatten als een separaat en zelfstandig doel en niet als een onderdeel van een (pedagogisch) rehabilitatieproces. De straf dient humaan te zijn. Het gedrag dient veroordeeld te worden en niet de jongere zelf. Het is ook belangrijk dat het leven van de jongere zoveel mogelijk doorgaat. Er dient daarom geen breuk te zijn in bijvoorbeeld het volgen van onderwijs. De tijd die de jongere in geslotenheid doorbrengt, moet nuttig worden besteed (bijvoorbeeld door beter te leren lezen en schrijven), maar men moet niet de illusie hebben dat dit bijdraagt aan het oplossen van de criminele carrière van de jongere. Na de insluiting kan men aan de slag met het plan uit het 'wraparound care model'.

Onderzoek heeft uitgewezen dat het 'wraparound care model' recidive verlaagt. De algemene recidive in de controlegroep ten opzichte van de 'wraparound care model-groep' was 2,8 keer zo hoog. Bij ernstige delicten was dit 3 keer zo hoog. Volgens Hermanns is het dan ook belangrijk dat we ons stelsel hervormen en in overeenstemming brengen met dit model. Dit hoeft niet duurder te zijn, omdat het rendement heel hoog is. De vraag is dan ook: wie durft dit aan? Het model is breder toepasbaar. Wellicht dat de stelselwijziging jeugdzorg kansen biedt om dit model een plek te geven. Op dit moment wordt onderzocht of de ideeën ook bruikbaar zijn ten aanzien van gedetineerden aan wie een ISD-maatregel is opgelegd.

Conclusie

Opvoeden en insluiten in een j.j.i. gaan volgens Hermanns niet samen. We moeten toe naar een model waarbij de straf (en dus de insluiting) wordt

gescheiden van de hulp en opvoeding. Deze hulp en opvoeding zouden dan na detentie moeten plaats vinden en wel volgens het 'wraparound care model', waarbij de jongere één plan krijgt dat verschillende delen van zijn leven beslaat en daarbij wordt begeleid door één begeleider.

Plenaire lezing:

Gevangen in Noorwegen

door dhr. dr. G.J. (Gerhard) Ploeg

senior adviseur, Ministerie van Justitie, Noorwegen

In de voordracht van Ploeg draait voor een groot deel om het Noorse gevangeniseland Bastøy. Ploeg kenschetst dit als een humaan-ecologische gevangenis. Het regime gaat uit van het principe dat de mens in wisselwerking leeft met zijn omgeving. Voor het leven op Bastøy betekent dat:

- verantwoordelijkheid, uitdagingen en eisen in de omgeving,
- goede, motiverende rolmodellen met duidelijke waarden en normen,
- verantwoording nemen voor eigen gedrag, leefwijze en toekomst.

Het ecologische element komt tot uiting in een eigen ecologische landbouw en voedselproductie, de recycling van afval en het verwarmen van de wooneenheden met houtkachels en zonnecellen.

Bastøy heeft 115 plaatsen en 80 werknemers waarvan 35% vrouw is. Er is een 'eilandraad' bestaande uit vertegenwoordigers van gedetineerden en personeel, die met volmacht van de directeur besluiten mag nemen over de dagelijkse gang van zaken. Er verblijft een gemiddeld 'zware' groep gedetineerden, dat wil zeggen mensen die zijn veroordeeld voor ernstige criminaliteit of in een vorige gevangenis agressief gedrag hebben vertoond. Toch heeft zich de laatste vier jaar geen enkel incident met bedreiging of geweld voorgedaan en is er in vijf jaar niet meer dan één ontsnaptingspoging ondernomen. Ook verlof en resocialisatie verlopen voorspoedig. In 2011 kwam er slechts 1 van 3.285 verlofgangers te laat terug. Iedereen die in 2011 werd vrijgelaten, had werk/opleiding en onderdak.

De directeur schrijft het succes van Bastøy toe aan de 'goede bejegening': het vermogen van het personeel tot het opbouwen van een relatie, het uitstralen van bepaalde houdingen, het omgaan met conflicten, kortom de dynamische veiligheid. De opleiding van het personeel speelt daarin ook een belangrijke rol. Het gevangenispersoneel is hoog opgeleid. De vakken van de tweejarige opleiding (op hogeschoolniveau, met loon tijdens de opleiding) zijn psychologie, sociologie, criminologie, rechten, sociaal werk, conflicthantering, ethiek en mensenrechten. Vervolgscholing bestaat uit

diverse arbeidsmethoden en programma's. De directeur van Bastøy weerspreekt dat het gevangenisland de leuke speelplaats is waar sommigen het voor houden.

Verder is het 'succes van Bastøy' mede te danken aan de Noorse samenleving. Noorwegen is een welvarend land. Er zijn al jarenlang inkomsten uit aardgas. Het inkomen van de vijf miljoen inwoners is hoog en de werkloosheid is extreem laag, slechts 2%. Noorwegen is een verzorgingsstaat, waar ongeveer 30% van de werkzame bevolking in overheidsdienst is.

Een kort overzicht van de strafrechtstoepassing in Noorwegen laat zien dat zowel het aantal gedetineerden per hoofd van de bevolking als de lengte van de straffen vergelijkbaar zijn met Nederland. De 'gesloten' gevangenis capaciteit is met 63% relatief kleiner dan in Nederland. Daartegenover staan 34% open plaatsen en 3% 'half way houses'. De 3.824 gevangenisplaatsen zijn verdeeld over 67 locaties van 44 inrichtingen, waarvan de grootste 392 en de kleinste 13 plaatsen heeft. Er zijn geen aparte huizen van bewaring.

De Noorse regering en de volksvertegenwoordiging staan vrijwel als één man achter de centrale beleidsnota 'Een straf die werkt' (uit september 2008; de Engelse samenvatting is te downloaden van www.kriminalomsorgen.no).

Leidende beginselen in deze nota zijn:

- discretionaire bevoegdheid voor de administratie; dit houdt in dat het gevangeniswezen in de tenuitvoerlegging veel vrijheid heeft om te kiezen voor een passende vorm van tenuitvoerlegging. Dit leidt tot vaker en eerder overplaatsen naar een open gevangenis of behandelingsinrichting, voorwaardelijke invrijheidsstelling, 'half way house' of omzetting van een vrijheidsstraf in elektronisch toezicht;
- beperkt gebruik van gevangenisstraf;
- progressie tijdens de straf;
- normaliteitsprincipe, vergelijkbaar met ons beginsel van minimale beperkingen, een zo normaal mogelijk leven in detentie. Met andere woorden: beperkingen in bijvoorbeeld bezoek en internetgebruik moeten worden gemotiveerd;
- importmodel: activiteiten als medische zorg, onderwijs, arbeidsbemiddeling, geestelijke verzorging, bibliotheek worden verzorgd door instellingen van buiten, die het contact na detentie ook voortzetten;

- rehabilitatie is de belangrijkste opdracht. Gedetineerden kennen tal van problemen, waarin ze sterk afwijken van de algemene bevolking, o.a. andere verslaving, werkloosheid, dak- en thuisloosheid. Het gevangeniswezen biedt hen een re-integratiegarantie in de vorm van een plek om te wonen, een vorm van inkomen en identiteitspapieren. Indien nodig wordt gedetineerden een aanbod gedaan van onderwijs, werk, medische zorg, verslavingsbehandeling en schuldhulp. De regering wordt in dit beleid gesteund door opvattingen van het publiek. In 2007 werd in een opiniepeiling gevraagd wat men als de belangrijkste strafdoelen zag. Rehabilitatie bleek bovenaan te staan, op kleine achterstand gevolgd door vergelding, algemene preventie en onschadelijkmaking. Speciale preventie kreeg de minste stemmen. In Noorwegen ligt het recidivepercentage na een gevangenisstraf met 20% gelijk met de recidive na een taakstraf.

Verslagen van de Workshops

Workshop 1

Modernisering Gevangeniswezen (MGW) en zinvolle dagbesteding

Workshopbegeleiders:

R. (Rutger) Krabbendam - programmamanager MGW, hoofdkantoor DJJ

mr. M. (Michiel) Rutten - lid sectie gevangeniswezen RSJ

Rutger Krabbendam leidde de workshop in met een uitleg over MGW. MGW is een hervorming van het systeem. Kern van het programma MGW is een persoonsgerichte benadering, die in de eerste fase van de detentie uitmondt in een Detentie & Reïntegratieplan (D&R-plan). Dit plan is de rode lijn waarlangs de detentie van een gedetineerde vorm krijgt. Met de gedetineerde wordt een winst- en verliesrekening opgemaakt, met als doel criminele activiteiten in de toekomst te voorkomen (desistance). Allerlei aspecten passeren hierbij de revue zoals de vraag hoe de gedetineerde zijn situatie ziet en wat hij wil veranderen. Vervolgens komt de vraag aan de orde welk dagprogramma daarbij past. Van belang hierbij is dat duidelijk wordt wat de gedetineerde vóór zijn detentie heeft gedaan en wat hij na zijn detentie zal doen of nodig heeft. Goede contacten met de ketenpartners zijn hierbij cruciaal.

Het D&R-plan omvat een basisprogramma, een aanvullend programma (plusprogramma) en een programma met externe vrijheden. Hiermee wordt meer verantwoordelijkheid gelegd bij de gedetineerde en wordt beter aangesloten op de individuele competenties en motivatie van gedetineerden. De gedetineerde die echt gemotiveerd is en zijn best doet, kan over gaan van het basisprogramma naar het plusprogramma of zelfs het programma met externe vrijheden. Het multidisciplinair overleg in de inrichting zal de afweging moeten maken welk programma de gedetineerde krijgt toebedeeld. Wat betreft het aangeboden programma is een stimulerende omgeving noodzakelijk. Eventuele gedragsinterventies hebben anders weinig resultaat. De activiteiten moeten gefocust worden op wat de gedetineerde nodig heeft. Het gaat bijvoorbeeld niet alleen om sportbeoefening en kunstzinnige vorming an sich, maar ook om het aanleren van vaardigheden zoals samenwerken en omgaan met rolverdelingen.

Michiel Rutten plaatste een aantal kritische kanttekeningen bij de ideeën van MGW. Van de gedetineerden wordt veel gevraagd, stelt hij, met name van speciale groepen zoals psychische gestoorden, verstandelijk gehandicapten, gedetineerden die de Nederlandse taal niet spreken en analfabeten. Voor de groep die in het basisprogramma terecht komt is de situatie uitzichtloos. Er bestaat bovendien een kans op schijnaanpassing. Tevens zijn er groepen die uitgesloten worden van aanvullende programma's zoals de

beheersproblematische en vluchtgevaarlijke gedetineerden (de gedetineerden op de GVM-lijst). Ook recidivisten vallen buiten de boot. Samenwerking met gemeenten is noodzakelijk maar nog lang niet altijd optimaal geregeld. Ook is de vraag of het personeel voldoende is toegerust voor deze andere aanpak.

Vragen/discussie

Een vraag was hoe de overdracht naar de ketenpartners (bijvoorbeeld gemeenten) geborgd kan worden. Duidelijk is dat alleen voor een deel van de doelgroep toezicht is geregeld. Voor kortgestraften geldt dit bijvoorbeeld niet. DJI is op zoek naar oplossingen hiervoor en denkt aan een grotere rol van de reclassering. De overdracht van detentie naar de maatschappij moet tevens soepel verlopen. Met 419 gemeenten is dat een lastige opgave. Er zijn bijvoorbeeld problemen rond de huisvesting van kortgestraften. De gemeenten moeten hiervoor een oplossing bieden. DJI probeert hier uiteraard invloed op uit te oefenen.

Ook een vraag was hoe de training van de p.i.w.-ers wordt vormgegeven. Naast de training van enkele dagen wordt een training teamontwikkelingsplan en een 'training on the job' onder begeleiding van coaches verzorgd.

Samenvattend

Door het programma MGW ontstaat een op de individuele gedetineerde toegesneden dag- en reïntegratieprogramma. De bejegening richt zich op het creëren van een stimulerende omgeving voor de gedetineerde. Enkele groepen gedetineerden dreigen echter door het gekozen systeem buiten de boot te vallen. Aandachtspunt blijft verder de overgang van met name kortgestraften naar de vrije samenleving. Van belang is dat het personeel goed wordt toegerust voor de uitvoering van de (nieuwe) taak.

Workshop 2

Zinnvolle dagbesteding in justitiële inrichtingen - Cijfers en dilemma's

Workshopbegeleiders:

prof. dr. P. (Paul) Nieuwbeerta - Hoogleraar criminologie, Universiteit Leiden

dr. A. (Arie) van den Hurk - Onderzoekscoördinator, hoofdkantoor DJJ

Het Prison Project is een grootschalige, longitudinale studie naar de (bedoelde en onbedoelde) effecten van gevangenisstraf in Nederland. Dit onderzoek is een samenwerkingsproject van de universiteiten van Leiden en Utrecht en het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Projectleiders van het onderzoeksproject zijn Paul Nieuwbeerta (UL) en Anja Dirkzwager (NSCR).

De focus van het onderzoek ligt op ervaringen tijdens detentie en de consequenties van detentie. De steekproef bestaat uit een kleine 2000 mannen (18-65 jaar en in Nederland geboren), ingestroomd als voorlopige gehechte in een huis van bewaring in de periode oktober 2010 tot en met maart 2011. De deelnemers zijn geïnterviewd over hun leven in de periode vóór detentie en vervolgens gevolgd over een lange termijn en meermaals geïnterviewd over de periode tijdens en na detentie. De 13 topics in het onderzoek betreffen belangrijke leefgebieden zoals onder meer: interventies, relaties en huwelijk, huisvesting en arbeidsmarktpositie maar ook opvattingen zoals houding t.o.v. de wet.

De onderzoekers willen effecten van detentie op levensloop en crimineel gedrag opsporen - en als het kan - ook verklaren. Er is tot op heden weinig bekend over effecten van detentie. Ook is onduidelijk in hoeverre doelstellingen detentie worden bereikt, bijvoorbeeld onschadelijkmaking, afschrikking en re-integratie.

Met het oog op het congres thema 'zinnvolle dagbesteding' is het interessant dat het onderzoek ook de dagbesteding omvat. Wat dat betreft is in het onderzoek gekeken naar het aantal uren buiten cel, recreatie(activiteiten), opleidingen/cursussen en arbeid & baantjes. Hoe ziet de dagbesteding er feitelijk uit en vinden de gedetineerden de activiteiten zinvol?

De gedetineerden worden tijdens de detentie geïnterviewd (de eerste maal drie maanden na instroom) en ook daarna nog langdurig gevolgd (6 en 24 maanden na uitstroom en verder zo mogelijk levenslang). De respons bij het eerste interview bedroeg 80%.

Resultaten

Omdat het onderzoek nog pril is en er nog geen bevindingen zijn gepubliceerd, geven de onderzoekers in de workshop onder voorbehoud hun eerste indrukken. Een minderheid van de gedetineerden in het huis van bewaring neemt deel aan een cursus en degenen die dat wel doen, besteden er niet meer dan een of twee uur per week aan. Redenen om geen onderwijs of cursus te volgen zijn het ontbreken van een aanbod, hetzij in het geheel, hetzij

in de interessesfeer van de gedetineerde. Ook staat het hoofd van veel voorlopig gehechten (nog) niet naar leren. Een meerderheid van de gedetineerden neemt wel deel aan de arbeid. De motivatie hiervoor is 'iets te doen te hebben', buiten de cel zijn, contact met medegedetineerden, iets verdienen. 'Positieve' redenen voor deelname aan arbeid zoals leren en zich voorbereiden op de toekomst noemden gedetineerden in deze fase bijna niet. Ex-gedetineerden die bij het tweede interview al vrij waren (een half jaar na ontslag) bleven op dit punt bij hun eerdere opvatting: zij hadden de activiteiten in het huis van bewaring niet ervaren als zinvol en op resocialisatie gericht. Weinig gedetineerden voelden zich in het h.v.b. aangemoedigd, laat staan geholpen, om plannen voor de toekomst te maken.

Vragen/discussie

Arie van den Hurk vergeleek de eerste onderzoeksbevindingen van het Prison Project met de Gedetineerdersurvey uit 2011. Gedetineerden scoorden daarin de detentie op het onderwerp 'terugkeer in de samenleving' in het huis van bewaring en de gevangenis overwegend als negatief, in (Z)BBI's als neutraal. De veronderstelling is dat de gedetineerden die na hun ontslag opnieuw zijn geïnterviewd een korte detentie achter de rug hebben, die hun alleen al qua tijd weinig gelegenheid kan hebben geboden om 'zinvol' actief te zijn.

Arie van den Hurk werpt verder de vraag op wat de Raad bedoelt met 'zinvol'. Daar kunnen de minister, de inrichting, de reclassering en gedetineerden wel heel verschillend over denken. Activiteiten als sport, luchten, bibliotheek en arbeid zijn vooral zinvol voor het 'hier en nu' van de detentiesituatie (uit de cel komen, contacten, dagritme). Deze activiteiten zijn misschien niet erg gericht op re-integratie maar ze dragen wel bij aan een menswaardige detentie. Toekomstgerichte activiteiten als gedragsinterventies, schuldsanering en sollicitatietraining bleken bij de geïnterviewde gedetineerden minder in trek dan de 'hier en nu'-activiteiten. Dat kan liggen aan de fase van detentie (voorlopige hechtenis) of aan de beschikbaarheid of aard van het aanbod gedurende korte detenties. Een kwart van de gedetineerden die deelnamen aan het eerste interview zat een straf uit van minder dan twee weken, bijna de helft had een straf van onder de twee maanden, en vier vijfde hoogstens zes maanden.

Samenvattend

De eerste bevindingen uit het PRISON-project wijzen er op dat preventief gedetineerden en kortgestrafte gedetineerden vooral deelnemen aan activiteiten die betekenis hebben voor het 'hier-en-nu' van de detentiesituatie. Activiteiten die zinvol zouden kunnen zijn voor de toekomst werden hen niet aangeboden en/of strookten niet met hun belangstelling. Het begrip 'zinvol' kan worden bekeken vanuit verschillende perspectieven: gedetineerden kunnen hier iets anders over denken dan de inrichting.

Workshop 3

Penitentiaire arbeid: beleid en praktijk

Workshopbegeleiders:

T. (Tom) Yntema - vestigingsdirecteur PI Veenhuizen

E. (Eric) Bouwsma - Implementatiemanager Modernisering Penitentiaire Arbeid, hoofdkantoor DJJ

Bouwsma licht het programma Modernisering Penitentiaire Arbeid (MPA) toe. Het motto van het programma MPA is dat werken in een penitentiaire inrichting op gewoon werk gaat lijken en een gedetineerde daardoor beter wordt voorbereid op het vinden van een baan na detentie. Dit wordt vooral bereikt door het creëren van ondernemerschap in penitentiaire inrichtingen. MPA is een implementatieprogramma dat medio 2010 is gestart en is bedoeld om ultimo 2012 een en ander op orde te hebben. Beoogd wordt om het productieproces dan kostendekkend te laten functioneren. Speerpunten daarbij zijn: verbetering van de bedrijfsvoering, verbetering van de sales en aansluiting bij het programma Modernisering Gevangeniswezen.

Het doel is om gedetineerden 50 weken per jaar arbeid te bieden, gedurende 5 dagen per week, 4 uur per dag. Het beeld is op dit moment nog niet zo rooskleurig, maar gaat wel voorzichtig 'de goede kant' op. Toen MPA begon, was slechts 30% van de beschikbare werkuren 'verkocht', dat wil zeggen dat 30% van de doorgebrachte tijd op de arbeidszaal was gerelateerd aan orders. Inmiddels is dat 50%. In 2011 is één miljoen euro toegelegd op de arbeid in inrichtingen. De ambitie is om in 2012 2½ miljoen euro winst te maken en in 2015 zou dat zelfs 7 miljoen euro moeten zijn. Ook het aantal 'verkochte uren' zal een dergelijke ontwikkeling moeten doormaken. Van 30% in 2010 naar uiteindelijk 87% in 2015.

In maart 2012 zal de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie een brief naar de Tweede kamer sturen over arbeid in detentie. Speerpunten daarin zijn: normaliseren (langere werkdagen, meer interne arbeid en het laatste jaar van de detentie 'buiten' werken), verdienen (loon naar werken, beperken inzet eigen geld), promoveren (op basis van objectieve criteria en vakscholing) en organisatie (juiste randvoorwaarden in een p.i. en in het MPA-programma). De arbeidsinzet en productiviteit zullen bepalend zijn voor promotie, toegang tot vakscholing en de hoogte van de beloning. Werken in detentie moet meer op gewoon werk gaan lijken.

Praktijk

Yntema gaat in op de arbeidspraktijk in de p.i. Veenhuizen. In de p.i. zijn verschillende arbeidsbedrijven, o.a. op het gebied van hout, metaal en beton, ook is er een wasserij, een boerderij, een kwekerij en een keuken.

Tevens zijn er aan deze bedrijven gekoppelde opleidingen.

Binnen de p.i. Veenhuizen worden thans tal van activiteiten ontplooid die erop zijn gericht om de arbeid meer en meer centraal te stellen en de processen rondom arbeid te verbeteren. Daarbij kan worden gedacht aan: het verbeteren van het inzicht op de bedrijfsvoering m.b.t. arbeid (omzet, orderportefeuille, etc), het verbeteren van de interne bedrijfsvoering m.b.t. arbeid (banen, de looplijnen, de selectie van gedetineerden voor de arbeid, etc), het afsluiten van meerjarencontracten met externen (bijvoorbeeld m.b.t. pallets, steigerbouw, beton, keuken, wasserij, kwekerij en groenvoorziening), het benutten van het Europees Subsidie Fonds (in 2011 € 150.000,= subsidie binnengehaald), het onderhouden en intensiveren van contacten met sociale werkplaatsen en het evalueren van de baantjes in de verschillende locaties van de p.i. Veenhuizen.

Ook voor het hoofdkantoor is er een rol weggelegd. Dat heeft te maken met de capaciteitstoedeling. Nu wordt bij het maken van de afwegingen geen rekening gehouden met de factor arbeid (arbeidsbedrijven en/of vakopleidingen die in de betreffende inrichtingen actief zijn). Dat moet wel gaan gebeuren.

Discussie

Op de vraag of geen sprake is van oneerlijke concurrentie ten opzichte van reguliere bedrijven in tijden waarin werkloosheid hoogtij viert, wordt geantwoord dat niet alleen iets wordt weggehaald, maar ook iets wordt gebracht: mensen worden geschikt gemaakt om straks arbeid te kunnen verrichten. Hun kansen op de arbeidsmarkt worden zo vergroot.

Er is ook gevraagd naar de verhouding tot de sociale werkplaatsen. Wordt niet in dezelfde vijver gevist? Daarop wordt geantwoord dat beide velden enorm in ontwikkeling zijn. Op de sociale werkplaatsen wordt tegenwoordig flink bezuinigd. Deze werkplaatsen komen naar de p.i. Veenhuizen toe met de vraag of er wat van hun werk kan worden overgenomen. In die zin wordt zelfs samengewerkt. Overigens is justitie maar een kleine speler in het geheel en neemt het slechts een fractie van het beschikbare werk af. Justitie is dus nauwelijks een concurrent te noemen van Nederlandse bedrijven.

De vrees wordt uitgesproken dat het systeem van promoveren en degraderen tot een (verdere) toename van het aantal klachten bij de beklagcommissie kan leiden. Daarop wordt geantwoord dat het niet de werkmeester is die beslist over promoveren en de degraderen. De werkmeester rapporteert en adviseert aan het Multi Disciplinair Overleg. In het MDO vindt de besluitvorming plaats o.g.v. objectieve criteria. Op deze wijze

wordt voorzien in een meer objectieve besluitvorming.

Waarom is er geen arbeid die is gericht op de recycling van bijvoorbeeld plastic flessen? De p.i. is alleen geïnteresseerd in arbeid waarbij 'handen' nodig zijn. Het gegeven voorbeeld betreft een vrijwel volledig geautomatiseerde verwerking van plastic flessen. Dat zet te weinig zoden aan de dijk. Overigens wordt er wel aan recycling gedaan. Zo vindt thans overleg met de politie plaats over recycling van dienstkleding. Dat is arbeidsintensief en dus interessant. Dit werk is bijna 'binnengehaald'.

Samenvattend

Arbeid komt centraler te staan in penitentiaire inrichtingen. In 2010 was 30% van de tijd doorgebracht op de arbeid gerelateerd aan een order. In 2011 was dat 40%, nu 50% en in 2015 moet dat 87% zijn. Het gaat er niet om dat met arbeid winst moet worden gemaakt, maar het moet wel kostendekkend zijn. Justitie is nog niet waar het wil zijn, maar is wel op de goede weg.

Workshop 4

Arbeidsintegratie voor zeer moeilijk plaatsbaren

Workshopbegeleiders:

drs. K.C. (Kick) Nibbering - Re-integratiecoach ActiefTalent

J. (Jan) Luijben - Manager Bedrijfsvoering ActiefTalent

In deze workshop hielden de heer Nibbering, re-integratiecoach, en de heer Luijben, manager bedrijfsvoering bij de Stichting Actief Talent, een gezamenlijke presentatie.

ActiefTalent is een stichting voor arbeidsre-integratie, sociale activering en dagbesteding van zeer moeilijk plaatsbaren. Dit zijn mensen met een detentieverleden, GGZ-achtergrond of verslavingsproblematiek. De deelnemers worden met intensieve begeleiding en coaching gestimuleerd om in beweging te komen en (weer) mee te doen aan de samenleving. De missie van ActiefTalent is: voorkom isolement en verbeter de kwaliteit van het leven, want ieder mens heeft het recht om mee te doen in onze samenleving. ActiefTalent gaat daarbij uit van kansen, niet van beperkingen, en wil mensen in beweging brengen waarbij die mensen zelf verantwoordelijk zijn voor een betere kwaliteit van het leven.

Het begeleiden kan gebeuren op verschillende niveaus. Het kan bestaan uit het coachen van deelnemers, het begeleiden van sociale contacten van deelnemers buitenshuis en het begeleiden van deelname aan georganiseerde activiteiten buitenshuis. Veelal wordt begonnen met het aanwezig zijn gedurende een afgesproken aantal uren of dagdelen op een bepaalde locatie, om ritme op te bouwen. ActiefTalent helpt ook bij het starten van met activiteiten die tot een structurele dagbesteding en (betaald) werk kunnen leiden. Het aantal mensen dat uiteindelijk betaald werk doet of blijft doen, is betrekkelijk klein. Bij sollicitaties wordt gezocht naar andere methodieken, bijvoorbeeld niet solliciteren, maar je actief presenteren bij bedrijven.

Tijdens de workshop werd een film getoond waarin de activiteiten van ActiefTalent naar voren kwamen. In de film wordt een aantal cliënten geïnterviewd. Deze cliënten waren zeer positief en verrichtten verschillende soorten werkzaamheden: tuinieren, houtbewerking, werk in een fietsen-werkplaats en het maken van kunst. Moeilijk plaatsbare mensen die op zoek zijn naar betaald werk, komen in aanmerking voor een individueel re-integratietraject.

Werkgevers hebben verschillende belangen bij het aannemen van deze

mensen. Soms heeft een werkgever positieve ervaringen met iemand en wil men hem om die reden graag in dienst nemen. Andere werkgevers willen graag hun 'sociale gezicht' laten zien door iemand uit deze doelgroep in dienst te nemen. Ook kunnen bedrijven soms financiële belangen hebben, denk aan subsidies, bij het aantrekken van een dergelijke werknemer.

De re-integratiecoach heeft regelmatig overleg met de uitkeringsinstantie en de Brijder Verslavingszorg over de voortgang van trajecten. ActiefTalent heeft een groot netwerk van bedrijven. Op dit moment heeft ActiefTalent 140 deelnemers die in een traject zitten.

Workshop 5

Exodus en ex-gedetineerden

Workshopbegeleiders:

drs. C.J.C. (Rien) Timmer - directeur Exodus Nederland

F.M.A. (Frank) Stam - manager Exodus Amsterdam

Gast: Milton Joshua (bewoner Exodushuis)

Exodus heeft op dit moment elf huizen in Nederland met in totaal ongeveer 220 kamers. Er zijn 450 bewoners waarvan 82% man en 18% vrouw is. Jaarlijks worden ongeveer 825 personen aangemeld. Het grootste deel van de bewoners van Exodus is geplaatst op een justitiële titel, de rest (ongeveer 15%) verblijft op vrijwillige basis. Voor Exodus werken 1.867 vrijwilligers.

De missie van Exodus is het verbeteren van de situatie van (ex-)detineerden. Exodus heeft een christelijke achtergrond. Het is opgericht door dominees, priesters en kerkvrijwilligers. De bedoeling is nadrukkelijk om meer te bieden dan alleen hulp bij het regelen van praktische zaken. Het gaat erom 'het leven in bredere zin' op de rails te zetten. Het is de bedoeling om gedetineerden te laten nadenken over vragen als: 'Hoe zou je je leven willen inrichten?' en 'Wat drijft je?'. Op deze manier raken (ex-)gedetineerden echt gemotiveerd en is het mogelijk om op een diepere laag met hun motivatie aan de slag te gaan. Mensen moeten zelf realiseren dat er iets moet veranderen. Een ander doel van Exodus is het creëren van draagvlak voor de terugkeer van ex-gedetineerden in de samenleving.

De Exodushuizen zijn bedoeld voor volwassenen met de Nederlandse nationaliteit of een geldige verblijfsvergunning, die de Nederlandse taal redelijk beheersen. Andere voorwaarden zijn dat men niet (meer) afhankelijk is van alcohol en/of drugs en er geen sprake is van overheersende psychische problematiek. Bewoners van Exodus worden in maximaal twaalf maanden begeleid naar zelfstandig wonen, maar vaak wordt ook na die periode contact met hen onderhouden. Kleinschaligheid is erg belangrijk, omdat het op die manier beter mogelijk is om mensen aan te spreken op hun individuele verantwoordelijkheid. In de Exodushuizen is 24 uur per dag personeel aanwezig, zowel om toezicht te houden als om sociale ondersteuning te bieden.

De bewoners krijgen veel eigen verantwoordelijkheid. Zo zijn er bijvoorbeeld wekelijks huisvergaderingen die worden geleid door de bewoners. Omdat de Exodushuizen in een 'normale woonomgeving' staan, gelden er wel strenge huisregels. Zo is alcohol- of drugsgebruik uit den boze, wordt het inkomen van de bewoners beheerd door Exodus, is verlof en bezoek alleen toegestaan na toestemming en geldt een verplichte deelname aan

alle activiteiten. Verder wordt er gewerkt met een gedragsbeïnvloedingssysteem van gele, rode en groene kaarten. ‘Leren’ is bij Exodus het uitgangspunt. Dat betekent dat er best fouten gemaakt mogen worden. Daar wordt dan in een gesprek op teruggekomen.

De vier sleutels tot verandering zijn volgens Exodus: wonen, werken, relaties en zingeving. Exodus gebruikt een programma met een gestructureerde opzet in fasen, maar dit programma is op maat gemaakt, aangepast aan de persoon.

Waar leidt dit toe? Een verblijf in een Exodushuis leidt tot minder recidive. 57% van de oud-bewoners van Exodus valt niet terug in de criminaliteit. Hoe langer de begeleiding duurt, hoe minder terugval. Van de bewoners die het volledige Exodus-programma afmaken, valt 82% niet terug in crimineel gedrag. Dat levert de samenleving een behoorlijke kostenbesparing op. De kracht van Exodus is volgens de workshopbegeleiders het maatschappelijke draagvlak (door de inzet van vrijwilligers en in toenemende mate professionals). Exodus is gericht op een humane detentie en een betere re-integratie in de samenleving. De workshopbegeleiders geloven sterk dat er een verband is tussen de gunstige recidivecijfers en het feit dat Exodus veel met vrijwilligers werkt.

Volgens Milton, een ‘bijna oud-bewoner van Exodus’ die in deze workshop te gast is, werd er in de gevangenis weinig voor hem gedaan. Hij zat ruim 21 uur per dag ‘achter de deur’ en er was onvoldoende werk voor alle gedetineerden. Milton is in contact gekomen met Exodus door een pastoor. “Dat is echt een geluk geweest, want in de gevangenis was weinig/geen uitleg over Exodus”, vindt hij. De motivatie van de mensen bij Exodus heeft Milton geholpen om verder te komen. Hij kreeg bij binnenkomst een begeleider, werd direct ingeschreven bij de gemeente en kreeg een uitkering. Vervolgens heeft Exodus hem geholpen iets te doen met zijn passie voor koken. Hij volgt een ROC-koksopleiding en werkt nu in een luxe restaurant. Zijn inkomsten worden in mindering gebracht op zijn uitkering. Milton woont in een tussenvoorziening en is in de laatste fase van zijn verblijf bij Exodus. Hij deelt met een andere Exodus-bewoner een appartement in Amsterdam en neemt nog aan een paar verplichte onderdelen deel. Milton vond het niet moeilijk om zich aan de regels te houden: “Dat ligt aan jezelf”, zegt hij. “Exodus is er voor jou, maar je moet het wel zelf willen”.

Aan het einde van de workshop werd nog kort een stelling besproken: ‘Hoe zou een pre-Exodusprogramma tijdens detentie er uit moeten zien?’ Er kwam geen concreet antwoord op. Wat wel duidelijk werd, is dat geld anders geïnvesteerd zou moeten worden. Het is belangrijk dat er een betere samenwerking/afstemming komt tussen de inrichting en de externe partijen om de overgang naar buiten soepel te laten verlopen.

Workshop 6

Behandeling in een j.j.i. of psychiatrische dagbehandeling?

Workshopbegeleiders:

drs. P. (Peter) van Beelen - manager behandelzaken Palmhuis/De Jutters

dr. H.P.B. (Henny) Lodewijks - bestuurder j.j.i. LSG-Rentray Lelystad

De heer Van Beelen spreekt over psychiatrische dagbehandeling vanuit zijn ervaringen bij Behandelcentrum Forensische psychiatrie 'Het Palmhuis', waar hij manager behandelzaken is. De heer Lodewijks spreekt vanuit zijn ervaring als voormalig bestuurder/directeur Behandeling van LSG-Rentray.

In de workshop wordt gesproken over de verschillen tussen residentiële behandeling en psychiatrische dagbehandeling voor jeugdigen met een (voorwaardelijke) pij-maatregel (plaatsing in een inrichting voor jeugdigen).

Wat betreft het vrijhedenbeleid is er een groot verschil tussen dagbehandeling en residentiële behandeling: dagbehandeling vindt vrijwillig plaats in een open kader en als de jongere niet mee wil werken aan behandeling dan hoeft dat niet. Gelet op het voorwaardelijk karakter van de pij-maatregel is er wel sprake van 'drang'. Residentiële behandeling vindt gesloten plaats en als jongeren niet meewerken aan de behandeling worden ze gedwongen.

De expertise en behandelmogelijkheden in de forensische psychiatrie zijn ongeveer gelijk aan die in de j.j.i., met dien verstande dat jongeren die residentieel worden behandeld door hun verblijf op een leefgroep met geschoolde groepsleiding feitelijk 24 uur per dag worden begeleid. Van Beelen geeft aan dat de inbedding van dagbehandeling wel anders is omdat de jongere in zijn normale context wordt behandeld waar de ouders ook gemakkelijker bij kunnen worden betrokken. Dit is bijvoorbeeld van belang bij verslavingsgedrag door de ouders of bij ernstige echtscheidingsproblemen omdat de jongere daar ook mee wordt geconfronteerd. Als ouders niet mee willen werken, wordt in principe niet gestart met forensische dagbehandeling. Het betrekken van ouders bij een residentiële behandeling is lastiger omdat ouders een drempel over moeten. De praktijk in Rentray leert echter wel dat als veel wordt geïnvesteerd in contacten met de ouders, ongeveer 90% van hen naar de j.j.i. komt. Zowel bij de dagbehandeling als in de j.j.i. wordt gewerkt met systeemtherapie. Indien nodig kan een psychiater bij de behandeling worden betrokken. Belangrijk in de forensische psychiatrie is het opvoeden van de jongere. De focus van de behandeling in de j.j.i. ligt op recidivevermindering.

Bij scholing en vrije tijd bestaan grote verschillen tussen dagbehandeling en residentiële behandeling omdat een j.j.i. nu eenmaal niet alle scholings- en vrijetijds mogelijkheden naar binnen kan halen. In de j.j.i. wordt gepoogd door interne stages jongeren zo goed mogelijk op te leiden, maar dit niet altijd mogelijk en onderwijs boven VMBO-t niveau is bijvoorbeeld moeilijk te realiseren in residentiële setting. Dit terwijl dagbesteding van groot belang is om recidive te voorkomen.

Een dag in de forensische dagbehandeling begint om 8.30 uur en duurt tot 15.30 uur. Een deelnemer stelt de vraag waarom de behandeling al om 15.30 eindigt, terwijl de meeste delicten door jongeren worden gepleegd van 15.30-22.00 uur. De heer Van Beelen licht toe dat Het Palmhuis bereikbaar is tot 22.00 uur en dat de jeugdreclassering ook beschikbaar is voor de begeleiding van de jongere ná 15.30 uur. Na het verlaten van de dagebehandeling blijft poliklinische behandeling mogelijk en kan de jongere ook weer terugkeren naar de dagbehandeling (tergkeergarantie). Zorg na behandeling in een j.j.i. wordt verzorgd door een Individuele Traject Begeleider (ITB-er), die aan het begin van het traject aan de jongere wordt toegewezen. De heer Lodewijks verwacht veel van de verplichte nazorg bij pij-jongeren.

Met een casus, over de 16-jarige Wesley, proberen de deelnemers als rechter een beslissing te nemen over de meest geschikte plek voor Wesley: dagbehandeling of j.j.i.? Voor bepaling van de beste plek voor Wesley wordt gekeken naar de ernst van het delict, de recidivekans, de responsiviteit en de beïnvloedbare criminogene factoren. Iemand vraagt naar de beschikbaarheid van behandelaars in de verschillende settings. De sprekers verschillen van mening over de vraag waar meer psychiatrische zorg beschikbaar is. Uiteindelijk wordt Wesley in de eerste workshop door de deelnemers met een voorwaardelijke pij-maatregel naar huis gestuurd, met als bijzonder voorwaarde psychiatrische dagbehandeling. In de tweede workshop kreeg Wesley een korte jeugd detentie en daarna psychiatrische dagbehandeling.

Samenvattend

Tussen behandeling in een j.j.i. en psychiatrische dagbehandeling bestaan grote verschillen maar ook grote overeenkomsten. Een j.j.i. heeft als voordeel dat de jongere 24 uur per dag wordt begeleid en dagbehandeling heeft als voordeel dat de jongere in zijn 'normale' omgeving wordt behandeld waardoor er met scholing en vrijetijdsbesteding meer mogelijk is. De j.j.i. is vooral geschikt voor stabilisatie en observatie terwijl behandeling kan worden voortgezet in de vorm van psychiatrische dagbehandeling.

Workshop 7

Onderwijs in justitiële jeugdinrichtingen

Workshopbegeleiders:

dr. E.F.L. (Ed) Smeets - senior onderzoeker, ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

R. (Roân) van Amstel - locatiemanager Het Ginnekencollege (j.j.i. Den Hey-Acker)

Smeets heeft in opdracht van het WODC van het ministerie van Veiligheid en Justitie onderzoek gedaan naar voor het onderwijs relevante kenmerken van jongeren in j.j.i.'s en de gesloten jeugdzorg. Het kader onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van telefonische enquêtes en gevalsstudies. Uit dit onderzoek zijn de volgende knelpunten naar voren gekomen:

- er is weinig informatie over voor het onderwijs relevante kenmerken
- er is veel in- en uitstroom, dus extra last en veel wisselingen in groepen
- meestal is niet bekend hoe lang de jongere blijft
- er zijn beperkingen bij ICT-gebruik/toetsen via internet
- er zijn beperkingen bij stage-mogelijkheden
- in de j.j.i. zijn te weinig mogelijkheden om startkwalificaties te halen (MBO-2)
- de inrichting is leidend en de school moet volgen
- er zijn verstoringen door gang naar de rechter, overleg met advocaat, overplaatsing
- ook jongeren die niet meer leerplichtig zijn, moeten onderwijs volgen
- het onderwijsaanbod is niet voor iedereen passend
- een alternatief dagprogramma is nodig in de zomervakantie

Enkele conclusies van het onderzoek zijn:

- de randvoorwaarden voor onderwijs zijn niet gunstig
- bij instroom ontbreekt vaak informatie die voor het onderwijs nodig is
- het kost veel moeite om die informatie te krijgen
- er zijn veel wisselingen in de populatie
- er wordt veel inspanning geleverd om passend onderwijs te geven
- er is een gevarieerd onderwijsaanbod, maar dit is niet voor iedereen passend
- na uitstroom is de jongere meestal weer uit beeld

Van Amstel is locatiemanager van het Ginnekencollege, dat onderwijs biedt aan jongeren in j.j.i. Den Hey-Acker, en is verantwoordelijk voor de inrichting en regievoering van het totale dagprogramma van de instelling (één kind, één plan). Van Amstel zet tijdens de workshop uiteen hoe in de

praktijk in Den Hey-Acker invulling wordt gegeven aan het onderwijs. Hij concludeert dat het onderwijs een essentieel onderdeel vormt van het dagprogramma in de j.j.i. en dat onderwijs betekenisvol is voor het perspectief van leerlingen. Er bestaan echter knelpunten:

- er is sprake van wisselende groei en krimp in de inrichting
- doelgroepen veranderen
- de intakeprocedure vergt veel inspanning
- er is snel verloop bij kortverblijvende jongeren
- er zijn beperkte mogelijkheden bij langverblijvende jongeren (stages/ arbeid)
- CAO onderwijs: 12 weken schoolvakantie
- onderwijs in een j.j.i. vraagt om een andere schoolorganisatie
- de onderwijsleertijd wordt soms voor andere doeleinden gebruikt (vervuiling)
- het onderwijs is volgend, de inrichting is leidend

Tot slot

Het onderwijsaanbod is gevarieerd maar desondanks niet voor iedere jongere passend. De mogelijkheden voor stages zijn beperkt.

Workshop 8

Dagbesteding in een j.j.i., meer dan 'je tijd uitzitten'; over leren en behandelen in een j.j.i.

Workshopbegeleiders:

drs. E. (Egidia) Jetten - Inhoudelijk directeur j.j.i. De Hunnerberg

dr. G.H.P. (Peer) van der Helm - Hoofd onderzoek social work en toegepaste psychologie, Hogeschool Leiden

Jetten benadrukt hoe belangrijk het is om vanaf de eerste dag van het verblijf in een j.j.i. te bekijken hoe de jongere geresocialiseerd kan worden. Momenteel worden j.j.i.'s in de maatschappij en in de pers aangeduid met 'jeugdgevangenissen'. Dit beeld dient gewijzigd te worden. In de toekomst zou gesproken moeten worden van 'justitiële jeugdzorg'. In tegenstelling tot Jo Hermanns, die uit (ouder) onderzoek concludeert dat institutionele programma's weinig effect hebben, blijkt uit recenter onderzoek van Van der Helm dat een positief leef- en leerklimaat kan leiden tot groei en ontwikkeling van jongeren. De bevindingen van Van der Helm worden ondersteund door praktijkervaringen in de j.j.i.'s en komen overeen met recent onderzoek uit de VS waaruit blijkt dat een positief leefklimaat in een j.j.i. bijdraagt aan het verminderen van recidive en gedragsproblemen van de jongeren.

Een positief leef-/leerklimaat bevat de volgende elementen:

1. Responsiviteit pedagogische medewerkers; van belang is dat de pedagogische medewerkers de jongeren een 'jij-mag-er-ook-zijn gevoel' geven.
2. Groei en zingeving; de jongere moet het gevoel hebben iets te kunnen leren in de j.j.i.
3. Atmosfeer; er dient sprake te zijn van veiligheid in de onderlinge relaties.
4. Zo min mogelijk repressie; geen oneerlijke behandeling.

Een goede selectie en opleiding van het personeel zijn noodzakelijk. De pedagogische medewerkers dienen op HBO-niveau te zijn opgeleid. Het is geen gemakkelijke opgave voor personeel om met adolescenten te werken. Coaching op de werkvloer is van belang. Medewerkers dienen zelf ook het gevoel te hebben dat een positieve benadering van jongeren werkt.

De j.j.i. biedt de volgende dagbestedingsmogelijkheden aan: jongeren krijgen 25 uur per week onderwijs. Daarnaast worden arbeidstraining, het gebruik van een bibliotheek, en muziekactiviteiten aangeboden. Jongeren vinden er niets aan dat er tijdens de zomervakantie (zes weken) geen

school is. Om die reden wordt getracht tijdens de zomervakantie een cursus te geven.

Zodra dat verantwoord is, krijgt de jongere activiteiten buiten de inrichting aangeboden, bijvoorbeeld school en therapie. Dit gebeurt omdat anders het gevaar bestaat dat de jongere hospitaliseert. In de ROC's kunnen jongeren een erkend diploma behalen.

Op dit moment is er discontinuïteit in de ketenzorg. In de j.j.i. worden trajecten opgestart om de jongeren te resocialiseren. Als de maatschappij de jongere na de detentie afwijst, is het niet verwonderlijk dat zich recidive voordoen.

Discussie/vragen

Gevraagd is o.m. hoe de ideale j.j.i. er uit zou moeten zien. De maatschappij en de politiek zouden de j.j.i.'s ruimte moeten geven en er zou uitgegaan moeten worden van het ontwikkelingsmodel.

Tijdens de workshop is onder de deelnemers de indruk ontstaan dat er in de dagbesteding weinig ruimte voor behandeling en therapie is. De workshopbegeleiders nuanceren dit beeld als volgt. Er is tweemaal per week therapie en dat is voor deze jongeren best veel. De therapie is zodanig intensief dat hij ook tijd moet hebben om hier van te herstellen. Voorts wordt in de leefgroep continu geoefend en dit maakt ook deel uit van de behandeling.

Samenvattend

In tegenstelling tot hetgeen Jo Hermanns heeft gesteld in zijn plenaire lezing, kan een positief leef-/leerklimaat in een j.j.i. leiden tot groei en ontwikkeling en tot minder recidive. Dit blijkt uit (recent) onderzoek en ervaringen opgedaan in de praktijk van de j.j.i.'s. Van groot belang hierbij is dat de jongeren door de medewerkers positief worden benaderd en rekening wordt gehouden met het feit dat de jongeren adolescenten zijn. Training en coaching van het personeel zijn hierbij van groot belang.

Workshop 9

Zinnvolle dagbesteding in de tbs: over eigenwaarde, motivatie en behandelklimaat

Workshopbegeleiders:

drs. J.H.M. (John) Nijhuis - directeur/voorzitter Raad van Bestuur Stichting Oldenkotte

drs. M. (Madeleine) van Toorenborg - Tweede-Kamerlid voor het CDA

Nijhuis leidt de workshops in met een korte introductie over de dagbesteding in forensisch psychiatrisch centrum Oldenkotte. Dagbesteding omvat activiteiten die zowel residentieel als ambulant kunnen zijn en een recreatief of therapeutisch karakter hebben. De doelen van de dagbesteding zijn: het ondersteunen van de behandeling, het bieden van een zinnvolle dagbesteding en vrijetijdsbesteding, het creëren van mogelijkheden t.b.v. resocialisatie en het verlagen van het recidiverisico. In Oldenkotte leren de patiënten werken en hun vrije tijd te besteden, waarbij het uitgangspunt het leren van vaardigheden is (competentiegericht werken). Oldenkotte hanteert hierbij verschillende fasen: de intake, de oriëntatie, de uitvoering van het trajectplan en de resocialisatie en uitstroomfase.

Van Toorenborg en Nijhuis betrekken de deelnemers bij de workshop door vervolgens een aantal discussiepunten voor te leggen. Er wordt gesproken over dagbesteding als (geïntegreerd) onderdeel van de behandeling en de verantwoordelijkheid van de tbs-gestelde hierin. In een tbs-kliniek is men niet verplicht deel te nemen aan activiteiten. De kliniek moet patiënten wel stimuleren en een leefklimaat creëren om aan activiteiten deel te nemen. Van belang is dat de kliniek er voor zorgt dat er een basis van veiligheid is; activiteiten zijn van belang voor het zelfvertrouwen en het zelfrespect van de tbs-gestelde. Als een patiënt gemotiveerd is, geeft dat ook structuur aan zijn dag. Daarnaast is het van belang dat patiënten leren met vrije tijd om te gaan ter voorbereiding van de terugkeer in de maatschappij. De patiënt wordt competenties geleerd die nodig zijn om buiten de inrichting te functioneren. Men accepteert niet meer dat tbs-gestelden geen eigen verantwoordelijkheid nemen. De patiënt is (mede) verantwoordelijk voor zijn dagbesteding. Een repressief klimaat lokt vooral agressie uit. Niet alle patiënten zijn echter in staat deel te nemen aan een programma en de kliniek zal voor deze patiënten een programma op maat moeten opstellen. Er is een categorie patiënten die niet geleerd heeft zelf te vragen en verantwoordelijkheid te nemen: deze groep moet de gelegenheid krijgen om verantwoordelijkheid te leren nemen. Daarom moet men terughoudend zijn in het gebruik van een

systeem van belonen.

Een tweede discussiepunt betreft de mogelijkheid van tbs-patiënten om aan een baan te komen, na afloop van hun tbs. Klinieken investeren in contacten met (mogelijke) werkgevers waarbij de kliniek duidelijk kenbaar maakt dat zij garant staat als er iets gebeurt. Deze stappen zijn zeer belangrijk om een patiënt te kunnen plaatsen. De aanwezigen geven aan dat het huidige slechte imago c.q. stigma van tbs-gestelden de situatie wel bemoeilijkt. Tijdens de discussie wordt benadrukt dat tbs-gestelden als mensen moeten worden gezien en dat we als maatschappij van dit 'stempel' af moeten.

Ook komt de rol van de politiek aan de orde. Als politici zich minder laten beïnvloeden door incidenten die de publiciteit halen, zou dat de re-integratie van patiënten misschien wel meer bevorderen dan inspanningen van klinieken om een zinvolle dagbesteding te realiseren. De aanwezigen zijn het eens met deze stelling. Naar aanleiding van elk incident wordt het hele tbs-systeem weer opnieuw aan de orde gesteld. De incidenten worden gevoed door de media en worden volgens aanwezigen niet tegengesproken door het ministerie en/of gemeenten. Ook gemeenten verwerpen zich in toenemende mate tegen de tbs (bijvoorbeeld tegen de mogelijkheid om tijdens verlof boodschappen te doen of tegen de terugkeer van zedendelinquenten in de eigen gemeente).

De volksvertegenwoordigers dienen de gevoelens van het volk te vertolken. De politicus heeft echter ook een eigen verantwoordelijkheid om niet steeds de incidenten te benadrukken. Van Toorenburg geeft aan dat het beeld overheerst dat in de Tweede Kamer alleen over de problemen met de tbs wordt gesproken; er wordt echter ook gesproken over het succes van de tbs. Dat hoort men helaas in mindere mate terug in de media. De cijfers tonen aan dat het goed gaat met de tbs en dat de recidive is gedaald. Dit geluid moet ook meer vanuit het veld komen, het is van belang om bijvoorbeeld vaker de poorten van de tbs-klinieken voor publiek open te stellen.

Workshop 10

Zinvolle dagbesteding als voorbereiding op het leven buiten: het spanningsveld tussen de wettelijke opdracht tot resocialisatie en de maatschappelijke onrust over tbs

Workshopbegeleider:

dr. A.A.G. (Sanne) Verwaaijen - Lid Raad van Bestuur Stichting Conrisg Groep

(L.T.D. (Lea) Bouwmeester, de tweede workshopbegeleider van het programma, was verhinderd)

Verwaaijen stelt dat, naast de voor detentie gebruikelijke doelen van dagbesteding zoals het bieden van een dagstructuur en het voorbereiden op de terugkeer in de maatschappij, de dagbesteding in de tbs vooral gericht is op (het toetsen op voortgang van) de behandeling. Tbs-gestelden moeten vaak eerst socialiseren voordat zij kunnen resocialiseren. Sociale vaardigheden als op tijd komen, een dagstructuur aanhouden en autoriteit aanvaarden zijn voor personen met een persoonlijkheidsstoornis of psychiatrisch ziektebeeld lastig om 'aan te leren'. Het signaleren van verbeteringen hierin is essentieel. Arbeid is een belangrijk onderdeel van behandeling omdat patiënten zich vrij voelen van therapie, en daardoor ander gedrag laten zien. Gedane arbeid roept vaak positieve gevoelens op en heeft in die zin een therapeutische werking. De externe dagbesteding via opleiding of werk wordt echter ernstig bemoeilijkt door de beeldvorming over de tbs in het huidige politiek/maatschappelijke klimaat.

De zin van dagbesteding in de tbs kan ook, maar niet alleen, worden afgemeten aan de recidivecijfers. Recent onderzoek van het WODC toont opnieuw aan dat de recidivecijfers bij de tbs veel lager zijn in vergelijking met het gevangeniswezen en de j.j.i.'s. Binnen de tbs-populatie zijn de recidives bovendien sterk gedaald: de prevalentie van 'ernstige recidive' is sinds 1984 meer dan gehalveerd (van 36% naar 17%); de 2-jarige 'tbs-waardige recidive' kent ook een zeer sterke daling (van 13% naar 4%) en ook de lange-termijnrecidive daalt. De politiek zou zich volgens haar meer op deze feiten moeten richten en deze uitdragen.

Een humane tenuitvoerlegging van de tbs- maatregel bevordert volgens Verwaaijen gezond gedrag, ook voor longstay-patiënten. Zij onderschrijft hetgeen Hermans uiteenzette over het belang van de natuurlijke leefomgeving voor een zinvolle dagbesteding. Het gaat erom dat de straf bestaat uit de vrijheidsbeneming; daar passen geen extra vergeldende elementen bij. Toonde Zimbardo eerder met het 'Lucifereffect' aan dat een gesloten

systeem gemakkelijk ontaardt in wreedheden, recent onderzoek toont aan dat sociale uitsluiting in het brein dezelfde reacties veroorzaakt en sporen nalaat als fysieke mishandeling. Verwaaijen meent dat de maatschappij meer verantwoordelijkheid zou moeten nemen voor ex-gedetineerden en ex-tbs-gestelden. De maatschappij sluit deze mensen nu uit, volgens haar. Frappant is daarbij de tegenstelling met een land als Noorwegen waar de straf/maatregel wordt gezien als een onderdeel uit iemands leven (een leven voor het delict, tijdens en na het delict) waarbij de maatschappij ook weet dat iemand weer terug komt, en dit ook accepteert. “Je hoort bij ons, op een dag kom je terug”. Verwaaijen grijpt hier terug op de plenaire lezing van Ploeg in het ochtendprogramma. Verwaaijen voelt veel voor het idee van Hermans om mensen in een continue proces vanaf de detentie/tbs te laten begeleiden door één en dezelfde coach.

In de eerste sessie van deze workshop is ingegaan op de vraag hoe het draagvlak voor tbs te verbeteren, mede gelet op de problemen bij de terugkeer van tbs-gestelden in de maatschappij? De sector zou zelf het debat moeten zoeken, zich niet moeten laten uitspelen en de feiten én de mens achter de tbs-gestelde tonen. In de tweede sessie van de workshop richt de discussie zich op de mate waarin het programma Modernisering Gevangeniswezen de kansrijken beloont en degenen die niet gemotiveerd zijn, al bij voorbaat afschrijft.

Conclusie

Een humane, op socialisatie gerichte, dagbesteding is om verschillende redenen van belang voor zowel tbs-gestelden als de maatschappij. Om een geleidelijke terugkeer naar de maatschappij mogelijk te maken, moet het draagvlak voor deze terugkeer worden verbeterd. De politiek, maar ook de sector zelf, heeft hier een belangrijke rol in.

Plenaire afsluiting

Plenaire afsluiting

door dagvoorzitter mr. drs. R.G.H. (Rembrandt) Zuiderhoudt

De dagvoorzitter leidt een discussie waarin de uitkomsten van de workshops over het voetlicht komen, in relatie tot de centrale vragen van het congres. De vier vragen zijn:

1. Hoe zinvol is de dagbesteding?
2. Draagt een zinvolle dagbesteding bij aan resocialisatie?
3. Hoe staat het met het aanbod aan arbeid, training en scholing?
4. Is een nieuwe visie op de dagbesteding nodig?

De discussie wordt gevoerd met workshopbegeleiders, uit elke workshop één. De workshopleiders zijn bovendien gegroepeerd onder één van de volgende drie 'labels': wetenschap, beleid/politiek en praktijk. Die labels corresponderen met de perspectieven van waaruit het onderwerp op deze dag is belicht. De volgende personen nemen aan deze discussie mee, hieronder weergegeven per perspectief (label).

Wetenschap	: Paul Nieuwbeerta, Henny Lodewijks, Ed Smeets
Beleid/politiek	: Rutger Krabbendam, Madeleine van Toorenborg, Sanne Verwaaijen
Praktijk	: Tom Yntema, Jan Luijben, Rien Timmer, Egidia Jetten

De discussie levert het volgende op.

Vraag 1) Hoe zinvol is de dagbesteding?

Er is lang niet gesproken over de inhoud van de dagbesteding. De laatste tijd is hier meer aandacht voor en gaat het de goede kant op. De intenties zijn goed, maar het gaat te langzaam. Er is nog een hele weg te gaan, waarbij aandacht moet worden besteed aan de samenwerking tussen instanties. Opgemerkt is dat de aansluiting tussen het dagprogramma van een j.j.i. met het onderwijs slecht is. In die zin is de dagbesteding niet zinvol te noemen. Met name voor de tbs zal ook moeten worden gewerkt aan de beeldvorming, die momenteel slecht is. Het gaat niet alleen om incidenten. De justitiabelen moeten leren voor zichzelf te zorgen en daarvoor moet een dagstructuur worden aangeboden. Je moet de gedetineerde blijven motiveren, maar het moet wel vanuit het perspectief van de maatschappij realistisch blijven.

Vraag 2) Draagt een zinvolle dagbesteding bij aan resocialisatie?

Voor langgestraften draagt een zinvolle dagbesteding bij aan de resocialisatie. Het maatschappelijk veld zou echter meer moeten worden betrokken bij de dagbesteding. Er moet een betere aansluiting komen met de maatschappij. Een gedetineerde moet goed worden voorbereid op de terugkeer in de

samenleving. Hij moet een nieuwe kans krijgen. Opgemerkt wordt dat het Noorse model, waarbij het delict wordt gescheiden van de dader, aanspreekt. De beeldvorming van gedetineerden en verdachten zoals Robert M. in de Amsterdamse zedenzaak, wordt niet door de maatschappij gecorrigeerd. Ook hiervoor dient aandacht te bestaan.

Vraag 3) Hoe staat het met het aanbod aan arbeid, training en scholing?

Wat betreft het aanbod aan arbeid zijn er verschillen tussen de inrichtingen. Het aanbod neemt toe. Er wordt meer aandacht gegeven aan het motiveren van de gedetineerde door het opstellen van een Detentie- en reïntegratieplan. Een kritische kanttekening is evenwel dat het van het gedrag van de gedetineerde afhangt of hij hiervan ook gebruik kan maken. Opgemerkt wordt dat over internetgebruik van gedetineerden minder moeilijk moet worden gedaan. Dit is opgepakt en vormt een onderdeel van het programma Modernisering gevangeniswezen.

Vraag 4) Is een nieuwe visie op de dagbesteding nodig?

Er zouden meer open plaatsen moeten komen in een j.j.i. Dit is te prefereren boven een ander model. Bekeken vanuit de jeugdreclassering is een knip in de begeleiding zichtbaar. Daarvoor is een nieuwe visie nodig. De reclassering zou moeten aanvangen vanaf de eerste dag van de detentie.

Slotopmerkingen van de dagvoorzitter

Zinnige dagbesteding leidt tot resocialisatie en is van nut voor justitiabele en de samenleving. Klopt deze aanname? Hoe is het aanbod en is een nieuwe visie wenselijk?

Vandaag hebben wij deze aanname bekeken vanuit drie invalshoeken: beleid, wetenschap en praktijk. Namens de staatssecretaris koos Dineken ten Hoorn Boer (Directeur-Generaal Jeugd en Sanctietoepassing) voor een driedeling gevangeniswezen, jeugd en tbs. Interessant was dat zij de aanname impliciet en zonder discussie heeft bevestigd, maar wel in het kader van een veilige samenleving. Er werd vooral gefocust op recidivevermindering. De modernisering van het gevangeniswezen, dat sterk gericht is op de eigen verantwoordelijkheid van de gedetineerde, zou in combinatie met detentiefasering en gemotiveerd gedrag ook voor het personeel een ontwikkeling moeten geven, van beheersing naar ontwikkeling. Bij de jeugd ligt de nadruk op preventie van schooluitval, omdat het zonder school niets wordt. Vandaar de nadruk op borging van de schoolgang en de leerweg. Bij de tbs gaat het om maatwerk en eventueel

plaatsingen buiten de justitiële inrichtingen. Maar dan moet wel zorgvuldig worden omgegaan met de gevoeligheden van de samenleving.

Jo Hermanns schopte niet zozeer het concept onderuit, maar schudde er stevig aan waardoor er enkele stukjes uitvielen. Het mengen van straf, risicobeheersing en reïntegratie is 100 jaar lang bewezen onmogelijk. Het bijeenbrengen van probleemjongeren om ze vervolgens groepsgewijs te disciplineren en in dat kader interventies aan te bieden, leidt niet per sé tot verbetering. Het is niet a priori zinloos, maar de omstandigheden moeten dan wel heel bijzonder zijn. Verder zei hij dat niet te veel moet worden gehoopt op de ketens die aan elkaar worden geknoopt, maar eerder op het 'wraparound care model': de bloem. In dit model wordt de straf separaat gezet en gehouden, en wordt gekozen voor een geïndividualiseerde aanpak in de gewone sociale leefomstandigheid van de jongere. Daarbuiten in die omgeving valt de winst te behalen.

Na de film over Bastøy leek het alsof Gerhard Ploeg het ondersteunend bewijs voor Hermanns betoog leverde. In die praktijk is de kern de verantwoordelijkheid van de justitiabele. Niet een verantwoordelijkheid die hem wordt opgelegd, maar veeleer een uitnodiging aan de justitiabele om zichzelf verder te ontwikkelen in een natuurlijke omgeving. We moeten ons daarbij niet verkijken op de beelden, waaruit het lijkt of het succes wordt veroorzaakt door het vijfsterrenarrangement op het eiland. Nee, er is duidelijk gesteld dat de belangrijkste succesfactor ligt bij het personeel dat hoog is opgeleid en zeer gemotiveerd is. Het personeel zorgt ervoor dat het achterliggende idee dagelijks in de praktijk wordt vormgegeven met arbeid, opleiding en onderdak. Dit noemt hij dynamische veiligheid. Als je de situatie zoveel mogelijk naturel maakt (normalisatie) levert dat de beste kansen op dat de gedetineerden goed gedijen en functioneren. Dat levert een reïntegratiegarantie. Al met al een beeld van ontwikkeling in plaats van repressie. Dat is misschien wel de toonzetting van de dag.

De eerste vraag was hoe zinvol is de dagbesteding in de justitiële inrichtingen. Hierop werd wisselend geantwoord. Het is in beginsel zinvol, maar het hangt er wel vanaf hoe het eruit ziet. Er zijn onderlinge grote verschillen en het langdurig perspectief is niet altijd gewaarborgd.

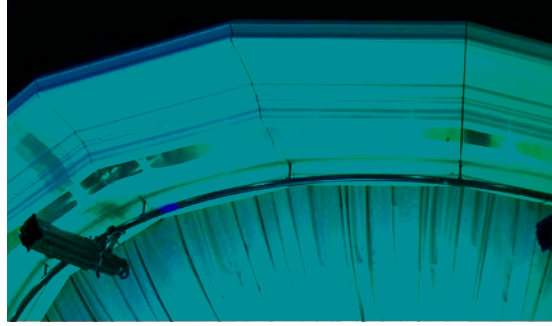
De tweede vraag betrof of zinvolle dagbesteding bijdraagt aan resocialisatie. Niet elke zinvolle dagbesteding draagt bij aan resocialisatie. Het hangt er maar vanaf of je de goede soort aanbiedt.

De derde vraag betrof hoe het staat met het aanbod aan arbeid, training en scholing. Wat betreft het aanbod, zijn we op de goede weg, maar er moet een hoop gebeuren. We zien dat we met een individuele aanpak en zo vroeg mogelijk beginnend en zoveel mogelijk persoonlijk een beter aanbod kunnen genereren dan we nu hebben.

De laatste vraag betrof of een nieuwe visie op de dagbesteding nodig is. Er waren mensen die vonden dat we met enkele cosmetische ingrepen niet ver komen en dat het goed zou zijn als we het hele concept opnieuw bedenken.

Algehele conclusie is dat er hard wordt gewerkt. Het idee wordt gedeeld, maar het is goed als we ons eens stevig achter de oren krabben en ons afvragen of we op de ingeslagen weg door moeten gaan, of dat we het model opnieuw gaan optekenen.

Tekstbijdragen:

Bianca Bogaars
Arthur van Bommel
Suzette de Bruin
Maril Gelauff
Dineke van Gemert
Frank Groeneveld
Marjolein Herweijer
Tineke Hinders
Dunja van der Hoeven
Simone Jousma
Esther Kapel
Lieke Karels
René Kokee
Mirjam Koster
Maurits Kruissink
Ingrid Lispet
Marleen Onbekent
Peter-Niek Plooij
Petra Steinmann

Eindredactie:

Maurits Kruissink
Pim Molenaar
Peter-Niek Plooij

***Raad voor Strafrechtstoepassing
en Jeugdbescherming***

